

HISTORIE / HISTORY

Lomy zdické vápenky na Lejškově a Homoláku

Lime plant at Zdice and its quarries at Lejškov and Homolák hills

Michal Hejna¹

0. Abstract

The paper reviews several hundred years of limestone quarrying in the southwestern part of the Bohemian Karst at Plešivec, Homolák, Oujezdce and Lejškov hills. Lime was produced in small local lime kilns from the Middle Ages onwards. Modern industrial exploitation started when larger lime kilns were constructed near the railway terminal at Zdice shortly after the year 1900. The Lejškov quarries were connected with the lime kilns by an industrial cable car in 1925. Later, the quarries became a part of the large Velkolom Čertovy Schody enterprise and the lime kilns at Zdice terminated their operation in 1978. The quarries in the Homolák–Plešivec area were in operation until 2004, supplying material for lime kilns near Tmaň and for the cement factory in Králův Dvůr. Quarrying was interrupted after 2004.

1. Úvod

Jednou ze zajímavých oblastí tradičního a později i moderního vápenictví nalezneme z. od nejzápadnějších výběžků vápenců Českého krasu ve zdické kotlině. Je to sice území vzdálené od nejbližších ložisek vápence na vrchu Lejškov u Málkova zhruba 4 km a od kvalitnějších ložisek vápence v oblasti lomů Homolák a Plešivec jz. Suchomast více než 7 km, ve zdické kotlině ale byla velká poptávka po vápenci a vápenických produktech. Bylo tomu tak proto, že v celé západní polovině Čech se vápence ve větším množství nevyskytují a také proto, že Zdice leží na důležité dopravní trase z Prahy do Plzně. Právě ve Zdicích navíc odbočuje směr na Příbram a do jz. Čech, kde sice na Sušicku přeměněné krystalické vápence nacházíme, ale až ve vzdálenosti větší než 100 km. Geografické a geologické důvody proto předurčovaly zdickou kotlinu k tomu, aby zde výroba vápna probíhala. A nejedná se pouze o Zdice. Poblíž zaniklé obce Hrachoviště, která ležela v Brdech asi 5 km j. od Hořovic, se dodnes nachází zbytky staré selské vápenné pece. V její blízkosti pak můžeme najít úlomky kotýského vápence, který zřejmě pochází právě z oblasti Homoláku či Lejškova. Vápenec z těchto ložisek tak byl využíván v selských pecích i v širším okolí Zdic. Tento příspěvek je zaměřený jak na historii vápenek ve Zdicích, tak i na historii lomů v z. části Českého krasu, které je zásobovaly surovinou.

2. Vápenka Zdice

Výroba vápna měla v okolí Zdic opravdu dlouhou tradici. Zdický patriot Josef Hůrka (HŮRKA 2006) cituje ve svém článku *Alchymisté bílých kamenů* z díla benátského architekta Vincenza Scamozziho z roku 1615, nazvaného „*Lidea della architettura universale*“, kde se mimo jiné píše: „*Všude ve skalnatých horách u Zdic (Zgic), velké české vesnice, která se nachází mezi Žebrákem (Schebrach) a Berounem (Beraun), se ve velkém množství těží bílé kameny, které jsou poměrně lehké a nepřilíhají hrubé, z nich místní lidé připravují to nejlepší vápno. Mají tam své pece či milíře okrouhlého tvaru, velkoobjemové, umístěné na úpatí těch hor, zahloubené do země způsobem podobným jak vidá-*

me ještě u nás v Itálii. I terén je podobný, jílovitý. Pravda, že tento druh kamenů vyžaduje dosti ohně – jsou totiž velmi chladné, a také dřevo, jímž se pálí, je měkké ze smrků a jedlí.“

V soupisu milířů z poloviny 19. století se uvádí jeden milíř ve Zdicích a v blízkém okolí ještě čtyři milíře v Levíně. Ze 70. let 19. století je pak udáváno ze Zdic a Chodouně osm primitivních polních šachtových pecí a dvě pece ještě z blízkého Černína (MATOUŠKOVÁ 1995). Počátky průmyslové výroby vápna ve Zdicích jsou spojeny hlavně s firmou Josef Nesměrák a spol. V roce založení vápenky se ovšem pozdější autoři odborné a regionální literatury liší. Nejčastěji je udáváno datum 1909 (mimo jiné MUDRA et al. 2004; JŮNA ed. 1928–1937; HLUŠIČKOVÁ ed. 2002–2004). Zajímavým odkazem je vzpomínka ing. Karla Šebelíka, zachycená v dodatku závěrečné zprávy geologického průzkumu v oblasti lomu Homolák z roku 1963. Ing. Šebelík zde mimo jiné píše: „*Začátek možno konstatovat až v roce 1901 (slovo „až“ je vztaženo ke srovnání se začátkem průmyslové výroby vápna v Berouně a Králově Dvoře od 70. let 19. století – pozn. autora), kdy soukromý podnikatel zakoupil severní svahy hory Homolák a za půjčené peníze od banky vystavěl polovici kruhové pece (plyny převáděl potrubím) ve Zdicích. Vápenec z Homoláku byl dovážen koňským potahem, hlavně v době omezených polních prací vypomáhaly selské potahy. Toto zařízení bylo hospodářsky neúnosné a tak v roce 1907 byly vypůjčené peníze spotřebovány a banka prodala celý objekt podnikatelské firmě J. Wedel v Plzni. Tato firma provedla dokončení výstavby kruhové pece.*“ Ing. Šebelík tím vnáší do počátku zdické vápenky více otazníků než vysvětlení. Na této vzpomínce je nejzajímavější fakt, že soukromý podnikatel postavil z nedostatku financí pouze polovinu pece, s čímž se nikde jinde na Berounsku nesetkáváme.

První otazník přichází u roku 1907 a firmy J. Wedell, která měla dokončit výstavbu pece. V historii vápenky se setkáváme buď s firmou J. Nesměráka, která vlastnila vápenku až do roku 1912, nebo C. Wedella, který koupil vápenku v roce 1913. A shodou okolností se v obou případech jedná o plzeňské firmy. Vzhledem k tomu, že postup stavebních prací utkví člověku v paměti lépe než data a jména, a že firma Josef Nesměrák a spol. v roce 1912 prokazatelně vlastnila dokončenou kruhovou pec, mohli bychom upřesnit vzpomínku Ing. Šebelíka v tom smyslu, že vápenku v roce 1907 koupila a dostavěla ne firma J. Wedel, ale firma J. Nesměrák. A tím bychom se dostali k datu 1909, kdy měla být vápenka postavena (správně bychom ovšem měli hovořit o dostavbě, dokončení). V tomto pří-

¹ Velkolom Čertovy schody, a. s., 267 21 Tmaň; michal.hejna@lhoist.com

Poděkování: Recenzentům Michalu Martinkovi a Petru Olišarovi děkuji za připomínky a poznámky. Fotodokumentace bývalých objektů zdické vápenky byla možná díky ochotě p. Václava Petrboka. Český kras (Beroun), XLI (2015), 46–52, 6 obr., 4 obr. na obálce časopisu © Muzeum Českého krasu, p. o., Beroun ISSN 1211-1643 ISBN 978-80-87708-07-1

Obr. 1. Nedatovaný snímek zdické vápenky (sbírka I. Voráčkové).

Fig. 1. An undated photo of the lime kilns at Zdice (private collection of I. Voráčková).

padě se sice jedná pouze o domněnku, ovšem podloženou dalšími událostmi.

V roce 1912 byl na firmu Nesměrák a spol. uvalen konkurz. Dne 8. listopadu 1912 pak šly „Vápenice zdické a lomy“ do veřejné konkurzní dražby. Předmětem dražby byly dle inzerátu v Národní Politice ze dne 3. listopadu 1912 „dvě vápenné pece, kruhová a řadová, zařízení na denní výrobu až šesti vagónů vápna i s příslušenstvím... Kdo vydraží vápenice jest dle dražebních podmínek povinen koupiti od konkurzní podstaty firmy Josef Nesměrák a spol. zároveň vápencové lomy, obsahující dle odhadu znalců na 3.200.000 m³ vápence výborné jakosti... Tyto lomy nalézají se v katastru Suchomastském, poblíže obce Malkova, mají výměru as 15 ha, 19 a, 18 m² čili 83 měř a poskytují také užitek jako role.“ Vápenku vydražila firma C. Wedell, která ji po konci 1. světové války prodává plzeňským Škodovým závodům. Až do doby prodeje Škodovým závodům vyráběla vápenka vápno pro stavební účely a hnojiva a byla v provozu pouze 6 až 8 měsíců v roce. Škodovy závody provedly modernizaci vápenky, která umožnila výrobu vápen pro průmyslové účely a tím mohla přejít na celoroční provoz. Tato změna samozřejmě měla i příznivý ekonomický a sociální dopad.

Na základě této rozšíření výroby se také začal řešit problém dostatečného přísunu suroviny. Jelikož povozy nestačily dodávat potřebný objem vápence, bylo v roce 1924 rozhodnuto, že bude oblast lomu Homolák spojena se Zdicemi 10 km dlouhou lanovou dráhou. V první etapě výstavby, v roce 1925, byla postavena 4,5 km dlouhá lanová dráha ze Zdic do lomů na Lejškově u Malkova. Z plánovaného prodloužení lanovky až na Homolák nakonec z důvodu odporu majitelů pozemků, přes které měla vést, sešlo a surovina se začala vozit nákladními automobily k překladišti u lomů Lejškov, kde byla překládána na vozy lanovky. Odtud byla dopravována do Zdic a to buď přímo k pecím, nebo byla přeložena na železnici a odvážena do sušických papíren.

Produkci vápenky udává již zmíněný ing. Šebelík pro rok 1926 na 6050 t vápna, pro rok 1935 na 16600 t vápna a pro rok 1944 na 25000 t vápna. Po konci druhé světové války byla zdická vá-

penka začleněna do nově vzniklého národního podniku Královodvorské cementárny a k datu 1. ledna 1953 se stala součástí národního podniku Pragocement (GARKISCH 2011). Protože lomy na Lejškově byly uzavřeny v roce 1956 a lomy na Homoláku přeshly v roce 1963 pod správu Velkolomu Čertovy schody (VČS), neměla vápenka žádné vlastní lomy. Těžila ovšem ze své strategicky výhodné pozice u státní dráhy a po železnici k ní dopravovaný vápenec z jiných lokalit zpracovávala až do roku 1978. Fotografie vápenky v době její největší slávy je v obr. 1.

Kromě samotné vápenky se Zdice dostaly do plánu rozvoje vápenictví a cementářství v Československu ještě jednou. V roce 1970 vytvořilo generální ředitelství národního podniku CEVA koncepci, v rámci níž měla Královodvorskou cementárnu nahradit modernější Nová Královodvorská cementárna (NKDC, OVČAROV et al. 1972, 1977). Pro její stavbu byly vytipovány čtyři možné lokality. Jednalo se o prostor mezi Tmaní a Suchomasty, druhá počítala se stejnou lokalitou s tím, že část procesu by nadále probíhala v Králově Dvoře, třetí lokalitou bylo okolí Libomyšle a poslední prostor mezi Zdicemi a Chodouní. Podle zpřesňování požadavků na cementárnu se finální umístění cementárny neustále měnilo, než Předsednictvo vlády usnesením č. 252 z 27. listopadu 1980 celý projekt pozastavilo (LÁNÍK a ČIKRT 2001, LÁNÍK 2009).

Zbytky kdysi významné vápenky najdeme ve Zdicích dodnes, v ulici U vápenky, v areálu firmy Narex Zdice, s.r.o., a sousední pily. V areálu firmy Narex můžeme najít celou zachovalou kruhovou pec, zakomponovanou do později postavené haly a zbytky nakládací rampy u vlečkové koleje. Z druhé kruhové pece, která stávala v areálu dnešní pily, už najdeme pouze komín, zatímco šachtové pece zanikly docela (viz též HLUŠIČKOVÁ ed. 2002–2004, heslo Zdice).

3. Historie a popis lomů v oblastech Homolák, Oujezdce a Lejškov

3.1. Oblast Homoláku – vymezení oblasti

Oblast těžby vápenců na Plešivci a Homoláku je ohraničena vrchem Plešivec na s. straně, silnicí z Koněprus ke křižovatce

na Suchomasty ze z. strany a silnicí od křižovatky do Měňan ze strany j. a v. Celou oblast můžeme rozdělit na tři menší části. Jedná se o Červený lom, kde je těžen vápenec na dekorální účely. Přestože v něm byla momentálně těžba dočasně přerušena, lze ho považovat za druhý nejstarší činný lom v Českém krasu (o něm viz. HEJNA 2014). Druhou částí je oblast Plešivce a Homoláku, kde byl ještě nedávno těžen vysokoprocenní vápenec pro výrobu vápna, a to hlavně lomy Plešivec a Homolák. Lomy na Homoláku dodávaly vápenec původně zdické vápence a poté společně s lomem Plešivec vápence Čertovy schody. Třetí částí je vrch označovaný tradičně jako „Oujezdce“ nebo „Na Oujezdcích“ (v současných mapách Českého úřadu zeměměřického a katastrálního označeno jako Újezd). Zde byl v 19. století těžen vápenec na výrobu vápna a při geologickém průzkumu v 60. letech 20. století zde byly vyhodnoceny zásoby vápence vhodného pro hrubou a jemnou kamenickou výrobu. Přestože vrch Oujezdce nemá se zdickou vápenkou žádnou spojitost, díky jeho geografické provázanosti s lomy na Homoláku mu v tomto článku věnujeme jednu kapitolu.

Počátek těžby vápenců v oblasti Homoláku není možné určit. Zajímavou vzpomínku na selskou těžbu a výrobu vápna, která se dotýká též oblasti Homoláku, zanechal v článku *Hnízdo podbrdských vápeníků* spisovatel František Cajthaml-Liberté. Ve svém článku (CAJTHAML-LIBERTÉ 1933) mimo jiné píše: „Ač se tedy dá předpokládat, že výroba vápna v tamním kraji sahá do dob pradávných, víme přes to o počátcích pálení vápna v Suchomastech velmi málo. Schallerova topografie vydaná roku 1788 se vůbec o suchomastském vápně nezmiňuje, Sommrova topografie z roku 1849 zaznamenává sice dva panské lomy a má poznámku o pálení vápna, ale nepraví ničeho o počtu pecí, ačkoliv na panství tmaňském stanoví počet pecí na šestnáct. Zdá se, že Suchomasty již v této době ze Tmaň nebyly pozadu, nebo že si je Sommer spletl s Tmaň. V této stati popisují vápenictví suchomastské hlavně z let sedmdesátých a osmdesátých minulého století, jak jsem je sám znal.“

Pece obecní i soukromé byly většinou pronajaty vápeníkům domácím i přespolním. Patřily těmto majitelům: Velkostatek měl jednu pec při ústí silnic k Borku a Bykoši. Páleno bylo v ní v letech čtyřicátých minulého století vápno pro blízkou panskou „továrnu“ na nádobí hliněné, později pro panskou cihelnu, jež asi byla starší než ona „továrna“ a patrně sdílela jednu střechu. Dvě pece velkostatek měl v lese na tak zvaném „Čihadle“ a v lese proti „Červenému lomu“ jednu pec.

Obec suchomastská vlastnila šest pecí. Stály při silnici k Vinařicům. Poslední obecní pec byla zbourána roku 1922 a materiálu stavebního užito bylo ku stavbě „Sokolovny“. Vedle pecí obecních u silnice bývaly dvě pece, jež patřily rolníku Antonínu Štětkovi. Rolník Matěj Duchoň měl dvě a velkostatek dvě pece. Na poli Františka Klimenta, majitele domku č. 29, stály dvě pece. Po zrušení všech těchto pecí si vystavěl v roce 1923 vápeník Josef Krbec z č. 93 mnohem výše po levé straně silnice novou pec, poslední vápennou pec v Suchomastech vůbec. Posledními vápeníky jsou Josefa a Václav Krbcové, kteří si drží po jednom koni a rozvázejí vápno „do světa“, v nůši roznáší vápno do blízkého okolí střena Josefa Veselá. Mimo výše uvedených asi tři pece stávaly „V hůrkách“ při obecní cestě, jež vede z části vsi zvané „V chaloupkách“. Dnes o jejich jsoucnosti svědčí toliko zbytky šterku a písku.

Vápenické zaměstnání bývalo poměrně výnosné a vápeníci platili za jakési aristokraty. Většinou to byli lidé veselí, dobromyslní a světa znalí. Duševní obzor jejich byl širší, než spoluobčanů, z nichž někteří za celý svůj dlouhý život nevykonali delší cestu, než do Berouna. Ještě za mého dětství byli předmětem obdivu a závidosti lidí, kteří navštívili Prahu.

Vápenné pece se podobaly zděnému kulatému trychtýři, umístěnému ze dvou třetin v zemi částí užití. Země však byla dokola šikmo od-

kopána na způsob příkopu silničního. Dole ve zdi oproti sobě zůstaly ve zdi otevřené díry. Říkalo se jim „capouchy“. Měly za účel svým průvanem přivádět čerstvý vzduch do hořící pece. Capouchy umístěny byly ve zdivu až u dna pece. Vápenec k vypálení se nekladl do pecí tak, jak byl z lomu naláman a přivezen, nýbrž byl štípan na tenké, dosti velké kusy, býval nejlepší jakosti. Pak se pec pečlivě připravila k zapálení. Na dno položena otýpka chrastí nebo slabého dříví, vrstva uhlí nebo koku, na to vrstva vápence. Kámen byl postaven na úzké hroty (nikoliv na ležato), aby vzduch snadněji pronikal a hořící uhlí a koks unikaly i mezi mezery vápence.

Na vrstvu vápence narovnána opět vrstva uhlí nebo koku a tak se to opakovalo, až byla celá pec vyplněna. K tlumení ohně a pozvolnějšímu spalování posypána byla potom pec nahoře slabou vrstvou popele a strusek, načež capouchem byla otýpka zapálena.

Pracovali hlavně pro vápeníky přespolní, protože místní vápeníci si skládali pec k vypálení za pomoci manželek a dětí sami. Dělníci a dělnice dostali od složení kamene do pece a naložení vápna do vozu po starodávnu 1 zlatý, později 2 zlaté, před válkou 3 zlaté a později po převratu 50 Kč. Kromě toho dostali vápenné odpadky, drobné vápno, za něž stržili někdy více, než kolik činila mzda.

Na vypálení jedné pece užilo se dvou vozů kamene. „Na oujezdcích“ dostávali lamači za vůz vápence 1 zlatý, později více. Od zapálení pece až do vybírání vápna uplynula lhůta 4–5 dní. Teprve druhý den po zmizení kouřů, jako známky vyhoření pece, bylo vápno vybíráno a bylo ještě tak horké, že holou rukou nemohlo být uchopeno. Vápeník, který mnoho dní strávil na cestách s povozem 2 koní, tržil prý okolo 50 zlatých, což se rovná dnešním 1000 korunám. Vápenický vůz byl vyplněn košatinami, kryt širokou plachtou. Plachta se dle potřeby stáhla skoro až ku kolům, aby bylo vápno v košatinách chráněno před deštěm. V suchomastských pecích kromě vápeníků domácích pálili vápno vápeníci ze Tmaň, Málkova, Lounína a z Borku, lomů suchomastských si vozili kámen vápeníci do pecí ve Stašově, v Chodouni a pod Koukolovou horou u Tmaň.

Kámen byl brán z následujících lomů (z nichž některé jsou dnes opuštěny). „Na oujezdcích“, z „Homolového“ (u Vinařic), „U buku“, „U modřínů“ a „Nad červeným lomem“. Dělníci (lamači) za fůru kamene, taženou párem koní, dostali 1 zlatý. Střelivo si kupovali sami. Skály trhali prachem a díry v kameni k/ke vložení náboje vrtali ručně, což byla práce velmi zdoluhavá a namáhavá.“

Zřejmě jedinou alespoň částečně dochovanou malou obecní pec podobného typu, jaký popisuje František Cajthaml-Liberté, dnes můžeme spatřit v opuštěné obci Hrachoviště v Brdech (obr. 2). Funkční snad mohla být maximálně do roku 1939.

3.2. Lomy na Homoláku

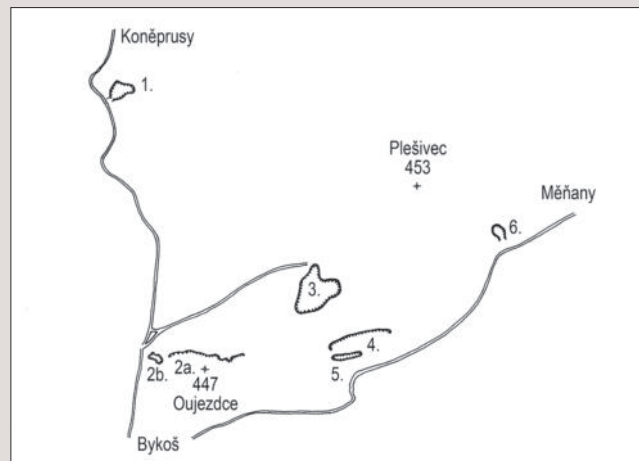
Těžba v lomech před rokem 1960

V oblasti Homoláku se sice nachází stejné kvalitní vysokoprocenní vápence jako v sousední koněpruské oblasti (ostatně dnes tvoří společně jedno velké ložisko zvané Koneprusy), ovšem na rozdíl koněpruské oblasti odolávala oblast Homoláku průmyslové těžbě o téměř dvacet let déle (srovnej HEJNA 2014). První zmínky o průmyslové těžbě vápence zde pocházejí až z 90. let 19. století, kdy v tzv. lomu „Za dlouhým“ těžil vápenec statkář Alois Homola z Vinařic. V roce 1894 staví u lomu skladiště trhavin na 25 kg dynamitu. K větší průmyslové těžbě vápenců však na Homoláku dochází hlavně po výstavbě kruhové pece ve Zdicích počátkem 20. století.

Majitelem lomů byla původně firma Josef Nesměrák a spol. V roce 1912 je na ní uvalen konkurz a její majetek přechází na firmu C. Wedell, která dostává v roce 1914 povolení k otevření dalšího vápencového lomu. Jelikož firma příliš neprosperovala, prodala vápenku a lomy v roce 1918 akciové společnosti Škodovy závody,

Obr. 2. Malá vápenická pec v obci Hrachoviště jižně od Hořovic. zpracovávala zřejmě také vápenec z lomů na Lejškově. Foto M. Majer.
Fig. 2. A small lime kiln at the Hrachoviště village south of Hořovice. Photo by M. Majer.

Obr. 3. Lomy na Homoláku kolem roku 1949. Červený lom – 1, Lomy na Oujezdci – 2, Hlavní (Severní) lom – 3, Zadní (Jižní, Za dlouhým) lom – 4, bezejmenný lom těžený firmou C. Wedel – 5, lom Na Plešivci – 6.

Fig. 3. Names of quarries in the Homolák area, as of 1949.

vápence V roce 1961 v něm začal těžit Pragocement, n. p., ovšem toto obnovení těžby trvalo necelé dva roky. Podrobněji je o něm pojednáno v kapitole „Těžba po roce 1960“.

4. V nejjižnější části oblasti ležel 95 m dlouhý a 3 m hluboký jámový lom. Byl založen r. 1914 firmou C. Wedell v nekvalitních kotýských vápencích a z toho důvodu byl brzy opuštěn. Později byl rovněž ve vlastnictví Škodových závodů.

Geologický průzkum v letech 1959–1963

V letech 1959–1962 proběhl v oblasti Homoláku geologický průzkum, jehož hlavním cílem bylo zajištění dostatečného množství zásob vápenců a tím i následné podstatné zvýšení těžby. Kromě Homoláku byly cílovým územím průzkumu také Plešivec a Oujezdce. První etapa průzkumu proběhla v letech 1959–1960 na svou dobu standardním způsobem. Bylo provedeno 20 vrtů o celkové metráži 647,9 m, 48 kopaných rýh o celkové kubatuře 197,1 m³ a 11 šachtic s úhrnnou hloubkou 29,8 m. Kromě toho bylo ve stěnách a dně lomů v centrální části Homoláku provedeno 12 záseků. Objem krasových výplní v ložisku byl proveden statisticky podle celkové metráže vrtů a zkrasovělých úseků (MAYEROVÁ et al. 1960; ŽERT et al. 1962; ČERNÝ et al. 1963; viz též ŽERT et al. 1966).

Druhá etapa proběhla v letech 1961–1963. Tento geologický průzkum vstoupil do historie tím, že bylo k průzkumu vápenců prvně v Československu použito kromě klasických vrtů, rýh a šachtic i geoelektrické měření (odporové profilování). Do té doby bylo na úspěšné použití geofyziky na vápencových ložiskách nahlíženo s velkými pochybnostmi, ovšem na této akci se E. Andresovi podařilo dokázat vhodnost i použitelnost geoelektrického průzkumu právě na vápencová ložiska (ANDRES 1961). Navíc byla vypracována i metodika pro podobné případy, hlavně pro stanovení stupně zkrasování. Samotné měření bylo v roce 1961 prováděno pouze na malém úseku Plešivce, ale poté, co se osvědčilo, a v roce 1962 bylo ještě zdokonaleno v nedalekém lomu Čertovy schody, byla celá oblast Homoláku proměřena v roce 1963.

Těžba po roce 1960

V centrální části Homoláku ležely blízko sebe dva lomy, Hlavní lom a Zadní lom. Hlavní lom dosahoval v roce 1961 rozměrů 300 krát 200 m s výškou stěny 20–30 m. Úroveň počvy etáže byla na bázi 435 m n. m. Těžbu prováděl Pragocement Radotín, n. p., a těženy

kteřá chtěla pro své ocelárny zajistit kvalitní vápno z vlastních zdrojů. V roce 1920 otvírají Škodovy závody v centrální části Homoláku nový, tzv. Hlavní lom (těž lom Homolák).

Až do 50. let nebyly lomy vybaveny žádnou mechanizací. Hornina byla rozpojována pomocí trhačích prací stěnováním a nakládána ručně zpočátku na povozy, později na nákladní automobily. Jelikož lom nebyl vybaven drtičem ani třídiřnou, docházelo k první selekci až při vykládce ve Zdicích. Selekcí prováděl malý lopatový nakladač, který vybíral nadměrné kusy vápence a ty pak byly rozbíjeny ručně. Počátkem 50. let byly lomy vybaveny třídiřnou a malým lopatovým rypadlem.

Vápenec pro vápenku ve Zdicích byl těžen následujícími lomy (viz obr. 3):

1. U silnice do Suchomast byl otevřen zjz. od Měňan vápencový lom, zvaný Plešivec (neplést si se stejnojmenným lomem otevřeným v roce 1983) nebo Na Plešivci. Byly v něm těženy přechodné polohy vinařských a dvorecko-prokopských vápenců. Skrýtku tvořila hlína a nepřesahovala mocnost 1 m. Místy se v lomu vyskytly krasové pukliny s hlinitou výplní. Původně v něm byl těžen vápenec pro výrobu vápna a před lomem stála u silnice vápenná pec, později zde bylo těženo pouze drcené kamenivo. Lom byl opuštěn v roce 1946.
2. Hlavní lom (těž Severní) ležel v centrální části oblasti. Stejně jako následující lomy byl původně ve vlastnictví Škodových závodů v Plzni a později přešel do majetku Pragocementu, n. p. Předmětem těžby v něm byly koněpruské a slivenecké vápence. Podrobněji je o něm pojednáno v kapitole „Těžba po roce 1960“.
3. Jižně od lomu Homolák se nacházel 270 m dlouhý stěnový, tzv. Zadní (těž Jižní, či Za dlouhým) lom s výškou stěny 10 m. Lom byl otevřen už v 2. pol. 19. století, kdy se v něm střídali nejrůznější nájemci. V roce 1915 přešel do rukou Škodových závodů v Plzni. Předmětem těžby v něm byly koněpruské a slivenecké

v něm byly hlavně vápence koněpruské a vinařické. Technologie těžby se v postupu let téměř neměnila. Až do roku 1958 se těžilo ručně, bez mechanizačních prostředků. Jedinými používanými mechanizmy byly v padesátých letech zastaralá třídnírna a malé lopatové rypadlo.

V roce 1958 se započalo s clonovými odstřely a do lomu byl pořízen lžicový nakladač s objemem lžice 1 m³. K přípravě vrtů byla používána vrtná souprava Wirth s průměrem korunky s tvrdokovem 113 mm. Rychlost vrtání je 1 m za 15 min. a 48 sekund. K rozpojování nadměrných kusů je používáno ručních vrtacích kladiv EDLK-60. V roce 1961 bylo do provozu uvedeno nové elektrické rypadlo s objemem lžice 2,5 m³. Doprava materiálu je stále prováděna nákladními automobily Tatra 111. V tomtéž roce byla také zprovozněna na počvě lomu (kóta 419) nová drtírna s třídnírou. Upravený vápenec byl i nadále odvážen do šachtových a kruhových pecí ve Zdicích, skrývka a výklizy byly deponovány v opuštěných lomech v okolí.

Změny technologie měly příznivý dopad na množství těžby. A tak zatímco v roce 1958 činila roční těžba 74 000 tun, v roce 1961 to bylo již 224 500 tun. Mocnost skrývky činila v ideálním případě 0,5–1,0 m, ale v roce 1961 se lom přiblížil k silně zkrasovělému pásu, a jelikož objem krasových výplní neustále rostl, byl lom opuštěn. Po opuštění tohoto „hlavního“ lomu se těžba přesunula do nedalekého starého, tzv. Zadního lomu. Ten je v šedesátých letech také majetkem Pragocementu. Předmětem těžby zde byly koněpruské a vinařické vápence. Do lomu se přesunuly i veškeré mechanizmy z opuštěného lomu a zůstala zachována i technologie těžby.

V rámci reorganizace přešly oba lomy na konci roku 1963 do vlastnictví VČS, n. p. Ten v nich začal těžit v roce 1965 a došlo k propojení obou lomů do jediného lomu Homolák. Lom byl vybaven vrtnými soupravami Salzgitter H-60 a Wagondrill-Holmann. Rozpojování horniny bylo prováděno clonovými odstřely, nakládku zajišťovala rypadla E 25, kterým přisunoval rubaninu z clonových odstřelů buldozer S-100. Doprava byla řešena dodavatelsky firmou ČSAD, která poskytla nákladní automobily T 111 a T 138.

V roce 1967 byl proveden zářez na úroveň etáže II (420 m) a koncem roku 1968 byla započata otvírka etáže III (395 m). V letech 1978–1979 byla provedena otvírka IV. etáže (370 m). Staré vrtné soupravy byly vyřazeny a vrtání zajišťovala vrtací souprava Salzgitter LB-24, která sloužila zároveň i pro lom Kosov a byla mezi oběma lomy převážena. Počátkem 80. let 20. století byla tato souprava nahrazena jinou soupravou, Hausherr HBM 120. Také Tetry byly nahrazeny běloruskými automobily Belaz 540.

Díky velkému zkrasovění vápenců se dostává lom Homolák počátkem 80. let 20. století na hranici vyčerpání zásob a v roce 1984 těžba na Homoláku utichá. V té době už dosahuje lom rozměru 425 × 480 m a je otevřen ve čtyřech etážích. Po otevření lomu Plešivec v něm byla zřízena deponie cementářské suroviny a tímto způsobem je využíván dodnes (viz foto na obálce časopisu).

3.3. Lom Plešivec

Na počátku 80. let 20. století nebyla situace v lomech VČS dobrá. Homolák byl již na hranici těžitelných zásob a zásoby se tenčily i v lomu VČS-západ. Otvírka nového lomu v oblasti Voskopu, VČS-východ, byla plánována až na rok 1987 s tím, že se prvních cca 5 let bude těžba pohybovat v přípovrchových, a tudíž silně zkrasovělých partiích. Aby byla překlenuta tato doba, bylo rozhodnuto, že se v oblasti Plešivce otevře nový lom. (Nebylo to ovšem poprvé, co se dostal Plešivec do hledáčku těžařů. Už počátkem 60. let 20. století plánoval Pragocement, n. p. – provozovna Zdice, který tehdy těžil na Homoláku, otvírku nového lomu na Plešivci v roce

1970. V rámci restrukturalizace připadl Homolák v roce 1963 VČS a od tohoto záměru bylo upuštěno.)

Plešivec byl pro novou otvírku v 80. letech vybrán z několika důvodů. Mezi ty hlavní patřily velmi malá mocnost skrývek (okolo 0,5 m) a malá vzdálenost od lomu Homolák, který měl být využit jako deponie cementářské suroviny vytěžené na Plešivci. Jelikož se předpokládalo, že Plešivec i plánovaný lom VČS východ budou těženy jedním závodem, byly Plešivci přiděleny stejné nadmořské výšky etáží, jako lomu VČS východ. Díky konfiguraci terénu, kdy je návrší Voskopu ve větší nadmořské výšce než Plešivec, se na Plešivci nevyskytují etáže 1 (455 m) a 2 (440 m) a nejvyšší etáží je zde etáž 3 (425 m).

Otvírka lomu Plešivec byla zahájena v roce 1984 a v první etapě byly otvírány etáž 3 a 4 (410 m). Otvírka byla prováděna v počáteční fázi plošnými odstřely, později se přešlo na clonové. Strojní zařízení bylo převedeno z lomu Homolák a tvořily ho vrtné soupravy Hausherr HBM 120 a Zimmerman HFZ-2, dvě rypadla DH 611 (po roce 1986 nahrazeny el. rýpadlem E 25 a DH 621) a automobily Belaz 540.

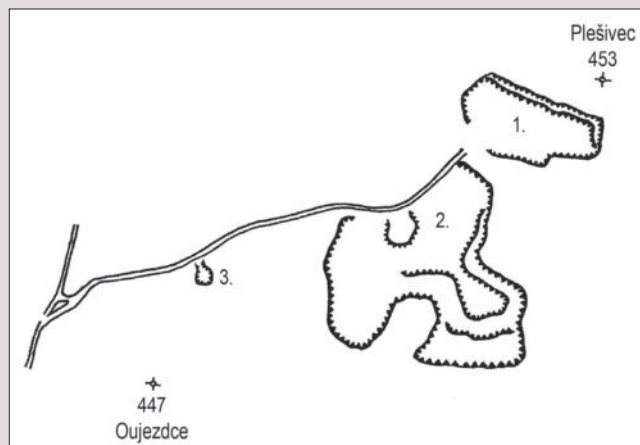
V roce 1988 byla již plně rozvinuta těžební fronta obou etáží, čímž skončila první etapa otvírky. Hned v následujícím roce byla otvírkovými pracemi na 5. etáži (395 m) započata druhá etapa. Tato etáž měla být plně rozvinuta po roce 1993, kdy byla také plánována otvírka 6. etáže (380 m). Po roce 1990 ovšem těžba na Plešivci výrazně klesá. Otvírka 5. etáže je ukončena ve fázi vybudování zářezu, těžba na 3. etáži je zastavena a probíhá pouze občasná těžba na 4. etáži. V roce 1994 těžba na Plešivci utichá definitivně a lom je zakonzervován (viz obr. 4, viz foto na obálce časopisu).

3.4. Lom Oujezdce

Lom Oujezdce (těž Na Oujezdci, Oujezdec, Újezdec, Újezdce, Újezd) byl otevřen na j. straně kóty stejnojmenného vrchu a jedná se o velmi starý lom. První zmínky o něm pochází od Karla Krejčího v roce 1861, ale vzhledem k jeho účtyhodným rozměrům (viz dále), se dá předpokládat, že v něm těžba začala mnohem dříve. Jedná se o stěnový lom založený v kotýských, koněpruských a zčásti i vinařických vápencích. Na svoji dobu tehdy dosáhl účtyhodných rozměrů délky 330 m, šířky 10 až 40 m a výšky stěny 12 až 25 m. Západně od lomu ležel starý jámový lom založený v koněpruských vápencích. Jeho rozměry byly 40 × 35 m při hloubce 14 m (obr. 3).

Vápenec byl těžen pro výrobu vápna a později byl lom prakticky zcela zasypán. V 90. letech 19. století vlastnili tyto lomy L. Schubertová a F. Mareš. V roce 1911 pak přešly do vlastnictví Berounských cementáren a vápenic. Poblíž lomů stávala vápenická pec, ve které byl vápenec pálen na vápno (VACHTL 1949).

Do hledáčku těžařů se vrch Oujezdce dostal opět v letech 1959–1963, kdy se v jeho okolí uskutečnil v rámci akce Homolák I. a II. geologický průzkum za účelem ověření zásob vápenců pro vápenické účely. V letech 1964–1965 proběhl v rámci vyhledávacího průzkumu mramorů akce Barrandien, při němž byly potvrzeny názory, že vinařické a dle ležitelnosti i koněpruské vápence jsou vhodné jako mramorářská surovina pro dekorativní účely a jemné ušlechtilé kamenické práce. Proto následoval hned následujícího roku geologický průzkum Újezdec – mramory, jehož hlavním cílem bylo stanovit množství zásob mramorářské suroviny (PRANTL et al. 1966, ŠTASTNÝ et al. 1966). V roce 1966 bylo vrtním J. Fulínem vyvrtáno soupravou Zif 300 pět jádrových vrtů o celkové metrži 165,4 m a partou p. Kločůrka vykopány čtyři sondy o celkové kubatuře 30,5 m³. Průzkum dopadl kvalitativně i kvantitativně příznivě a v roce 1971 přešlo ložisko pod správu Průmyslu kame-
ne, n. p. v Hradci Králové.

Obr. 4. Centrální část Homoláku v roce 2010. Lom Plešivec – 1, lom Homolák – 2, zkušební bloková těžba ze 70. let 20. století – 3.

Fig. 4. Quarries in the central part of the Homolák area, as of 2010.

Průmysl kamene poté prováděl počátkem 70. let 20. století zkušební blokovou těžbu. Pro otvírku lomu zvolil s. úbočí vrchu, asi 200 m od starého lomu. Zkušební výlom byl proveden na ploše 50 m dlouhé a 25 m široké (poloha lomu viz obr. 4). V lomu dosud leží několik vylomených bloků. Bohužel bloky nepřinesly očekávanou kvalitu a těžba byla ukončena.

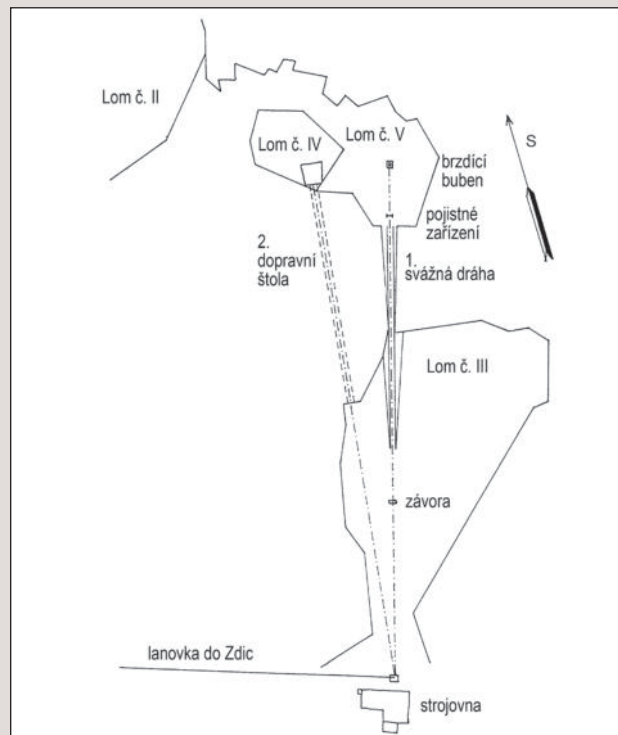
3.5. Lomy na Lejškově

K těžbě na Lejškově se dochovaly jedny z nejstarších záznamů o těžbě vápence z okolí Suchomast a Koněprus. Po třicetileté válce se totiž Lejškov stal předmětem sporu o vlastnictví mezi Točnickým panstvím, kam tehdy patřila i ves Chodouň, a mezi Tmaňským panstvím. Spor měl rozsoudit v roce 1683 hejtman spojeného panství Zbiroh – Králův Dvůr – Točník, Zikmund Ignác de Bois. Jedním z argumentů dokládajících vlastnictví Zbirožského panství bylo to, že obyvatelé Chodouně od nepaměti lámali na Lejškově kámen a prodávali z něj pálené vápno, „ježto kdyby týž vrch vlastní Tmaňský byl, muselo by o takové štedrosti se pochybovati“ (ZACHA 2014).

Vápenec byl těžen hlavně pro výrobu vápna, stavební účely a pro šterk na výstavbu a opravy cest a silnic. Významným odběratelem vápence z lejškovských lomů se stal po roce 1850 zdický cukrovar. Po této selské těžbě nám do dnešních dnů zůstal 60 m dlouhý a 8 m vysoký stěnový lom ležící asi 500 m s. od Málkova a hlavně soustava lomových stěn vysokých do 8 m, nacházejících se 500 m sz. od Málkova.

Pro průmyslovou těžbu bylo ložisko vápenců na Lejškově otevřeno počátkem 20. století v souvislosti s výstavbou vápenky ve Zdicích. V roce 1912 zde bylo vystavěno skladiště dynamitu. Skladiště bylo dřevěné s měděným kováním dveří, podlaha byla kryta plátnou plachtou. Okolo skladiště byl zbudován násep z hlíny. Dále bylo skladiště vybaveno hromosvodem, teploměrem a výstražnými tabulkami týkajícími se přístupu ke skladišti a zákazu kouření. V té době už byl na firmu uvalen konkurz a později převzala lomy firma C. Wedell a spol., která v lomu buduje v roce 1916 kovárnu a strojovnu.

Po roce 1918 kupuje lomy na Lejškově a Homoláku i vápenku ve Zdicích Škoda Plzeň, aby měla vlastní zdroj vápna pro výrobu oceli. Doprava vápence probíhá až do 20. let 20. století koňskými povozy, než byla v roce 1925 dána do provozu 4,5 km dlouhá část lanové dráhy spojující lomy na Lejškově a Zdickou vápenku. Nakládací stanice lanové dráhy se nacházela u silnice ze Suchomast do Zdic a sloužila i pro vápenec z Homoláku, který sem byl přivá-

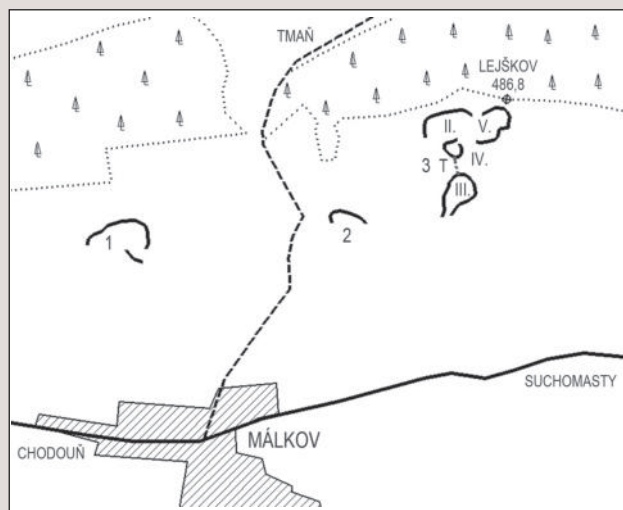
Obr. 5. Projekt řešení dopravy v lomech na Lejškově z roku 1929. Svázná dráha z lomů II. a V. na překladiště na lanovku – 1, dopravní tunel z lomu IV. – 2.

Fig. 5. A project for transportation in the quarries at Lejškov Hill, 1929.

žen nákladními automobily. Pro snazší dopravu vápence od lomů na nakládací stanici zažádaly Škodovy závody o povolení ke zbudování lanové výtahové dvojkolejné dráhy. Povolení bylo vydáno v roce 1927 s podmínkou, že bude svázná sloužit výhradně k dopravě vápence a jízda dělnictva bude zakázána. V té době se na Lejškově nacházely již tři lomy. Vzhledem k tomu, že se nacházely v těsném sousedství, byly všechny vedeny jako lom Lejškov a navzájem odlišeny byly pouze římskými číslicemi. Nejstarší, stěnový lom č. I, ležící mírně stranou od ostatních, byl v té době již pravděpodobně opuštěný. Druhým nejstarším lomem v oblasti byl stěnový lom č. II (Starý lom). Jižně od něj pak byl otevřen stěnový lom č. III (Nový lom). Lanová dráha měla sloužit k dopravě vápence z lomu č. II a procházela částí lomu č. III. Tato dvojkolejná lanová výtahová dráha byla uvedena do provozu v roce 1929 (obr. 5).

V roce 1928 dostávají Škodovy závody povolení k otevření dalšího, již čtvrtého lomu. Jednalo se jámový lom otevřený mezi lomy č. II a č. III. Jelikož báze jámového lomu č. IV ležela ve stejné nadmořské výšce jako báze lom č. III, byla mezi oběma lomy vyražena ihned po dokončení otvírky lomu č. IV dopravní štola (viz foto na obálce časopisu). V roce 1928 byla také pro potřeby lomu přistavěna další strojovna, tentokrát s naftovým motorem Škoda diesel a s kompresorem.

Jako poslední byl na Lejškově otevřen lom č. V. Jednalo se o stěnový lom ležící asi 100 m východně od lomu č. II. Z lomu č. V byla dopravována surovina k nakládací stanici lanovky po svázné z roku 1929. Sousední lom č. II sloužil pro ukládání skryvky a výklizů. Vachtlův *Soupis lomů* udává k roku 1949 vybavení lomu lokomobílou 16 HP, naftovým motorem 40 HP, kompresorem (1,5 cbm.min⁻¹) a 2 vrtnými kladivý. Při 20 zaměstnancích pak roční produkce dosahovala 500–600 vagonů, což byla pouhá třetina historicky nejvyšší roční produkce lomů. V roce 1953 byly lomy

Obr. 6. Lomy na Lejškově. „Selské“ vápencové lomy – 1 a 2, lomy Lejškov II.–V. (lom I. byl zavezen odpadem z těžby z ostatních lomů) – 2.

Fig. 6. Present-day position of the quarries in the Lejškov area.

společně se zdíčkou vápenkou začleněny do národního podniku Pragocement a těžba na Lejškově začala být utlumována. Definitivně utichla v roce 1956 (ZACHA 2014).

Zajímavou etapu těžby vápenců na Lejškově mohl tvořit projekt cementárny Lejškov, který byl vypracován v 60. letech 20. století. Bez bližších informací, pouze s odkazem na to, že v roce 1969 byl tento projekt ukončen, se o něm zmiňuje v knize *Velký příběh, 120 let Králdvorské cementárny* LÁNÍK (2009). Současný stav lomů na Lejškově je znázorněn v obr. 6.

4. Závěr

V příspěvku je shrnuta zajímavá a několik staletí dlouhá historie využívání ložisek vápence v oblasti vrchů Plešivec, Homolák, Újezdce a Lejškov v jz. části Českého krasu. V úvodu je přehledně obsažena i historie vápenky ve Zdicích, která byla tradičně jedním z hlavních odběratelů vápence z této těžební oblasti.

Literatura:

- ANDRES E. (1961): *Výsledky geoelektrického měření na Homoláku 1961*. – Nepublikovaná zpráva, Geologický průzkum, n.p., Praha.
- CAJTHAML-LIBERTÉ F. (1933): Hnízdo podbrdských vápeníků. – *Berounský obzor*, č. 5 (3. února 1933).
- ČERNÝ M., ŽERT B., ZELINKOVÁ Z. (1963): *Průzkum vápenců – Homolák*. – Geologický průzkum, n.p. Praha. Mokropsy.
- GARKISCH M. (2011): *Příběhy pražských cementáren*. – Českomoravský cement, a.s., nástupnická společnost: 1–374. Praha.
- HLUŠIČKOVÁ H. (editor, 2002–2004): *Technické památky v Čechách, díly I.–IV.* – Libri: 622, 597, 617, 550 str. Praha.
- HŮRKA J. (2006): Alchymisté bílých kamenů. – *Zdické noviny*, 165 (únor 2006): 9.
- HEJNA M. (2014): Těžba vápence v okolí Koněprus. – *Český kras*, 40: 5–18. Beroun.
- JŮNA J. a redakční kruh učitelstva (1928–1931): *Monografie Hořovicka a Berounska, Díl I. až VII.* – Nákladem vlastním, tiskem České grafické unie a.s. v Praze.
- LÁNÍK J. (2009): *Velký příběh, 120 let Králdvorské cementárny*. – Českomoravský cement, a.s., nástupnická společnost: 1–233. Praha.

- LÁNÍK J., ČIKRT M. (2001): *Dvě tisíciletí vápenictví a cementárnosti v českých zemích*. – Svaz výrobců cementu a vápna Čech, Moravy a Slezska: 1–201. Praha.
- MAYEROVÁ L. et al. (1960): *Homolák. Surovina: vápenec*. – Nepublikovaná zpráva, Geologický průzkum Praha, záv. Tuchlovice: 1–33. Praha.
- MATOUŠKOVÁ A. (1995): *Od tradičního vápenictví na území Českého krasu ke vzniku moderní továrny na výrobu portlandského cementu v Králově Dvoře v roce 1911*. – Králdvorská cementárna: 1–85. Beroun.
- MUDRA B., DUŠÁNEK P., HŮRKA J., SMÍŠKOVÁ J., SOUČEK I. (2004): *Zdice, kapitoly z historie a současnosti města*. – Město Zdice: 1–231. Zdice.
- OVČAROV K. et al. (1972): *Závěrečná zpráva. Vyhodnocení vápenických a cementářských surovin v západní části Barrandienu. 511 1349 107*. – Nepublikovaná zpráva, Geoindustria Praha: 1–189. Praha.
- OVČAROV K. et al. (1977): *Závěrečná zpráva úkolu Otvírka NKDC. 511 1349 501*. – Nepublikovaná zpráva, Geoindustria Praha: 1–54. Praha.
- PRANTL F. et al. (1966): *Závěrečná zpráva úkolu Újezdec. Surovina: mramory*. – Nepublikovaná zpráva, Geologický průzkum, n.p. Praha: 1–53. Praha.
- ŠTASTNÝ J., SEIK I., PRANTL F., ČERMÁK J., ČTYŘOKÝ V. (1966): *Újezdec*. – Geologický průzkum, Černošice
- VACHTL J. (1949): *Soupis lomů ČSR č. 31 Okres Beroun*. – Čs. svaz pro výrobu a zkoušení technicky důležitých látek a konstrukcí v Praze: 1–102. Praha
- ZACHA F. (2014): Lejškov. – *OBZOR – informační časopis obce Tmaň*, č. 4/2014. Tmaň.
- ŽERT B. et al. (1962): *Závěrečná zpráva - Homolák. Surovina: vápenec*. – Nepublikovaná zpráva, Geologický průzkum, n.p.: 1–57. Praha.
- ŽERT B. et al. (1967): *Homolák. Surovina: sklářské vápence*. – Nepublikovaná zpráva, Geologický průzkum, n.p.: 1–46. Praha.

Další prameny

- Jednací protokoly OÚ Koněprusy 1927–1934, Okresní archiv Beroun
- Koněprusy – neroztříděné spisy 1860–1900, Okresní archiv Beroun
- OÚ Koněprusy, neřazené spisy, karton 7, Okresní archiv Beroun
- OÚ Koněprusy – neřazené spisy 1901–1918, Karton 6, Okresní archiv Beroun
- Pamětní kniha obce Suchomasty, 1935–1938, str.15, Okresní archiv Beroun
- Protokoly ze zasedání OÚ Měňany 1856–1908, Okresní archiv Beroun
- Protokoly ze schůzí obecního zastupitelstva obce Suchomasty, 1893–1916, Okresní archiv Beroun
- Provozní dokumentace Velkolomu Čertovy schody, a.s., a Vápenky Čertovy schody, a.s., Tmaň.